

DIE HISTORIES-KRITIESE METODE(S) IN PERSPEKTIEF*

W S PRINSLOO

ABSTRACT

The historical critical method has made a major contribution to the scientific study of the Bible, especially since the 18th century. The historical critical method, influenced by 19th-century positivistic and evolutionistic principles of the natural sciences has mainly concentrated on the intention of the original author, the original situation and the growth of the text. The text as it stands has to a large extent been neglected. In reaction to this text-immanent and structuralistic approaches emerged during the 20th century. The ideal situation would be to combine the three basic elements of the communication process, i.e. the author, the text and the reader in a complementary exegetical model.

In die kommunikasieproses van geskrewe tekste — in ons geval die Bybel, en dan meer spesifiek die Ou Testament — kan daar drie basiese elemente onderskei word, naamlik die **outeur**, die **teks** en die **leser**.¹

Indien 'n mens so 'n bietjie veralgemeen, kan ons sê dat die histories-kritiese metode veral belangstel in die eerste aspek, naamlik dié van die outeur of skrywer van die teks. Om 'n teks te kan verstaan, so word geargumenteer, moet jy weet waar die teks vandaan kom. Om dié rede is die skrywer van 'n teks, die oorspronklike situasie van die skrywer, die oorspronklike vorm van die teks en die groeiproses van die teks belangrike fasette vir die histories-kritiese metode.

Om die histories-kritiese metodes te verstaan, moet daar egter ver op die pad terug geloop word. So ver terug as die **Renaissance** wat in die 15de eeu n.C. in Italië begin het en wat onder andere 'n hernude belangstelling in die bestudering van die klassieke oudheid teweeggebring het. Dit was egter veral die **Reformasie** van die 16de eeu — by name die rol van Luther en Calvyn — wat beskou moet word as die voorbereiding vir die histories-kritiese metode wat eers veel later sou kom. Met die Reformasie tree 'n baie belangrike gedagte na vore, naamlik dat nie die tradisie van die Kerk in die sentrum behoort te staan nie, maar die Bybel. Die Reformasie is 'n wekroep terug na die Skrif toe: *sola scrip-*

*Gasvolesing gehou op 29 Julie 1988 by die Departement Semitiese Tale van die Randse Afrikaanse Universiteit.

tura. Die Reformasie doen weg met die sogenaamde viervoudige Skrifinterpretasie (die letterlike, allegoriese, morele en anagogiese) en die klem val op die letterlike betekenis van die Skrif, die sogenaamde *sensus literalis*. Vir die Reformasie is die bestudering van die Bybel in die oorspronklike tale baie belangrik. Daar heers ook 'n nuwe belangstelling vir die bestudering van die grondtale van die Bybel. Gepaardgaande hiermee is 'n nuwe historiese bewussyn. Sake soos die bepaling van die outeur van 'n Bybelboek en die omstandighede waaronder 'n Bybelboek sou ontstaan het, word baie belangrik. Dit is ook belangrik om daarop te wys dat vir Luther die Woord van God en die Skrif nie volkome identies is nie. Die Woord van God is in die Skrif en die Skrif getuig van die Woord. Vir Luther is al die boeke van die Bybel ook nie ewe belangrik nie. Hy kyk krities na die inhoud van sowel Ou- as Nuwe-Testamentiese boeke. Teen die insluiting van die boek Ester in die Kanon byvoorbeeld, het hy bedenkings. Luther merk ook op dat profete soos Hosea, Jesaja en Jeremia nie self hul boeke kon geskryf het nie. Met opmerkings soos dié het Luther die fondament gelê waarop die histories-kritiese metodes later sou voortbou. Alhoewel **Calvyn** meer terughoudend in sy kritiek was as Luther maak hy tog sulke uitsprake, naamlik dat Josua en Samuel nie verantwoordelik kon wees vir die opskrifstelling van onderskeidelik die boeke Josua en I en II Samuel nie. Tog moet ons dit so verstaan dat die kritiek wat die Reformatore uitgespreek het nie in die eerste plek kritiek teen die Bybel was nie, maar kritiek teen die manier waarop die Rooms-Katolieke Kerk die Bybel geïnterpreteer het. Kritiek dus teen die kerklike tradisie. Die Bybel en nie die tradisie van die Kerk nie moet die enigste kriterium wees vir die beoefening van die teologie, sê die Reformasie.

Die Reformasie was egter nie 'n geïsoleerde gebeurtenis nie. Dit moet gesien word teen die breë geestesstroming van die 14de tot die 16de eeu wat bekend staan as die **Humanisme**. Die Humanisme word gekenmerk deur 'n hernude studie van die wysbegeerte, die kuns en lettere van die Grieke en Romeine en onderskryf die beginsel van vrye wetenskaplike ondersoek en bepleit die selfstandigheid van die mens. Dié humanistiese lewensuitkyk bring 'n verandering op talle terreine teweeg. Die **gesag** wat aan God se Woord toegesê is kom nou in gedrang omdat die handelende en denkende **mens** oor die aanvaarbaarheid daarvan moet besluit. Dit is binne dié klimaat dat die Reformasie ontstaan het en verstaan moet word.

In die tyd net ná die Reformasie het daar van die kant van die **Ortodoksie**, wat ongeveer vanaf die einde van die 16de tot die einde van die 17de eeu geduur het, 'n teenreaksie gekom. Hulle het die inspirasie so omvorm dat dit 'n woord-vir-woord inspirasie geword het. Die Bybel is gesien as onmiddellik van God afkomstig, as 'n direkte diktaat van

God. Selfs die Hebreuse vokaaltekens is as goddelik geïnspireerd gesien. Die Ortodoksie verset hulle teen die historiese bewussyn en het die Bybel probeer losmaak van die historiese situasie waarin dit ontstaan het. Die Bybel word 'n bo-tydelike grootheid gemaak. Die absolute onfeilbaarheid van die Bybel word bely. Die menslike aandeel word geminimaliseer en die goddelike aandeel word gesien as waarborg dat geen fout kon ingesluip het nie. Die Ortodoksie formuleer ook allerlei dogmas om die betroubaarheid van die Bybel te bewys. Die *sola scriptura* van die Reformasie word nou *pura doctrina*.² Die Bybel word gesien as 'n versameling leerstellige uitsprake wat die dogmas bewys het (*dicta probantia*). Die ironie is dat die Hervorming 'n weskroep was terug na die Skrif toe en 'n poging om die Skrif te bevry van die knellende dogmas van die Rooms-Katolieke Kerk en dat die Ortodoksie die Skrif nou weer kom knel het met 'n nuwe stel dogmas.

Daar kan egter met reg gesê word dat die **Verligting** of **Aufklärung** — 'n beweging wat rofweg van die helfte van die 17de eeu tot die begin van die 19de eeu duur en wat teen die middel van die 18de eeu in Duitsland tot volle verwerkliking kom — die eintlike voorloper van die histories-kritiese ondersoek van die Bybel was.³ Die **Aufklärung** kan as 'n intellektuele revolusie beskryf word wat uitloop op 'n totale nuwe opvatting oor God, die mens en die wêreld. Dit was die tyd van nuwe ontdekkings op die gebied van die natuurwetenskap. Die 17de eeu beleef die opsegging van die geosentriese wêreldbeeld, terwyl nuwe geografiese en natuurwetenskaplike ontdekkings die mense aan die feitlike korrektheid van die Bybel laat twyfel het. **Aufklärung** is 'n oproep tot selfstandige denke. Daar heers 'n grenslose vertroue in die rede van die mens. Die **Aufklärung** staan in teenspraak met sake soos geloof, tradisie, openbaring en die gesag van die Bybel. **Aufklärung** is die uittrede van die mens uit sy posisie van onmondigheid. Mondigheid en **rasionaliteit** word gesien as die nuwe bestemming waartoe die mens geroep is. Die uitspraak van Descartes is tiperend: *Cogito, ergo sum* (Ek dink, daarom is ek). Die **rasionalisme** se uitgangspunt is dan ook dat die menslike rede die enigste kriterium vir die waarheid is: H-J Kraus⁴ vat die essensie van die Aufklärung tereg soos volg saam: "Der angewandte Maszstab ist nämlich ganz einfach der Mensch der Gegenwart mit seiner Zuversicht zu seinem Beobachtungs- und Urteilsvermögen, mit seinem Sinn für Freiheit, mit seinem geistigen Eroberungstrieb, mit seinem Drang zur Gestaltung, mit seinem moralischen Selbstvertrauen." Die Aufklärung glo aan die almag van die menslike vermoë.

Hierdie geestesstroming het vanselfsprekend 'n groot invloed op die bestudering van die Bybel in die algemeen en op die bestudering van die Ou Testament in die besonder gehad: Die Ou Testament word nou

krities, soos enige ander boek bestudeer. Hebreeus, so word geredeneer, is 'n taal soos enige ander taal en besit geen spesiale heiligheid nie. Die inspirasieleer van die Ortodoksie word as onhoudbaar afgemaak en die Ou Testament as 'n historiese boek bestudeer. So verwerp die Joodse filosoof **Spinoza** in 1670 alle aanspraak op sake soos openbaring en die bo-natuurlike gesag van die Bybel en dring hy daarop aan dat alle teorieë aangaande die Bybel aan die rede getoets moet word. Hy gee onder andere aandag aan die ontstaan van individuele Bybelboeke, die geskiedenis van die Kanon en die geskiedenis van die teks. Hy verwerp die Mosaïese outeurskap van die Pentateug en skryf alles van Genesis tot 2 Konings aan Esra toe. Nog 'n verteenwoordiger van dié tendens was die Rooms-Katolieke priester **Richard Simon** (1638–1712) wat die Reformatoriese prinsipe van *sola scriptura* bestry omdat volgens hom geen Bybelteks wat tot ons gekom het sonder skryffoute is nie. Simon postuleer 'n verskeidenheid van bronne en 'n lang proses van oorlewering vir groot dele van die Ou Testament. Omdat daar skrywerskole aan die werk was stam byvoorbeeld die Pentateug in sy huidige vorm nie van Moses af nie. Dit is egter **J S Semler**⁵ wat met sy vierdelige boek *Abhandlung von freier Untersuchung des Canon* (1771–75) beskou moet word as die eintlike grondlegger van die histories-kritiese metode. Semler dring daarop aan dat die Bybel op dieselfde manier as enige ander literatuur bestudeer moet word. Die Bybel is vir hom 'n gewone menslike boek wat in die geskiedenis tot stand gekom het. Die Bybel is nie die Woord van God nie, maar **getuig** van die Woord. Dit was **J G Eichhorn** wat die eerste moderne inleiding op die Ou Testament geskryf het. Dié massale werk (*Einleitung in das AT*) verskyn vanaf 1780 in drie volumes wat later na vyf uitgebrei word. Eichhorn het al die insigte van sy voorgangers gekombineer en saamgevat. Hy rond as't ware die 18de eeu af en maak finaal die pad oop vir die histories-kritiese metode wat baie sterk na vore sou tree in die 19de eeu. In Eichhorn word die rasionalisme en die romantiek eintlik gekombineer want hy probeer ook om die besondere of unieke gees van die ou Hebreërs te verstaan. Eichhorn konsentreer hoofsaaklik op die historiese proses waarlangs die ou tekste ontstaan het. Hy verdeel dit in veral drie fasette, naamlik (i) die vraag na die **ontstaan** van individuele Ou-Testamentiese boeke; (ii) die geskiedenis van die **kanonvorming** en (iii) die geskiedenis van die **teks**. Die verdeling wat Eichhorn gemaak het word eintlik vandag nog in hoë mate gebruik.

Die oproep wat die *Aufklärung* tot selfstandige denke gemaak het word tot sy volle konsekwensies gevoer in die 19de eeu. Om die ontwikkeling van die histories-kritiese metode te verstaan is dit noodsaaklik om te let op die geestesklimaat in die 19de eeu in veral Duitsland want dit is

dié land wat beskou word as die bakermat van die histories-kritiese metode. Hier moet veral twee sake genoem word, naamlik die **evolusio-nisme** en **positivisme**. Dit was Hegel (1770—1831) wat die evolusieteorie van die natuurwetenskappe op die metafisiese terrein van toepassing gemaak het. Hegel se skema van tese/antitese/sintese is goed bekend. Hegel probeer om die bestaan van die hele werklikheid langs dié ontwikkelingsproses te verklaar. Hierdie denkpatroon van evolusie of ontwikkeling het 'n geweldige invloed gehad op die manier waarmee die Bybel langs histories-kritiese weg geïnterpreteer is. Maar ook die **positivisme** oefen 'n groot invloed uit. Dit is dié beskouing wat beweer dat die mens hom nie met spekulatiewe dinge moet besig hou nie, maar alleen met die positiewe, dit wil sê met dié dinge wat **objektief** waargeneem word. Alle dinge moet waargeneem, geanaliseer en gesistematiseer word. Om iets te verstaan, moes die samehang met die res van die dinge ondersoek word. Die **oorsaak/gevolg**-skema speel dus 'n baie belangrike rol. Alle teologiese voorveronderstellings moet opgehef word sodat daar volkome objektief gewerk kon word.

In die 19de eeu verskuif die beoefening van die teologie en die interpretasie van die Bybel vanaf die Kerk na die groeiende Duitse universiteite. Die histories-kritiese metode word bedryf na aanleiding van die metodes van die natuurwetenskappe. Die gedagte leef sterk dat dit moontlik is om vas te stel wat presies in die verlede gebeur het en waar en hoe die teks van die Ou Testament ontstaan het. Om 'n teks te **verstaan**, moet daar na sy **oorsprong** gesoek word en ondersoek moet gedoen word na die ontwikkelingsproses van die teks. Die histories-kritiese metode het veral in die 19de eeu tot uiting gekom op die manier waarop die Pentateug bestudeer is. Dié eeu kan goedskiks getipeer word as die tyd van die ontstaans- en bronnehipoteses: Verskillende teorieë oor die ontstaan van die Pentateug tree na vore en verskillende oorspronklike bronne en fragmente waaruit die Pentateug sou ontstaan het, word geïdentifiseer en die groeiproses waarlangs die proses sou ontwikkel het, word gerekonstrueer. Van die belangrikste name in die verband is **W M L de Wette** (Berlyn) wie se belangrikste bydrae was dat hy die boek Deuteronomium in verband gebring het met die sogenaamde Wetboek van koning Josia van Juda in die sewende eeu v.C. **H Ewald** is die grondlegger van die sogenaamde aanvullingshipotese. Hy het met historiese en taalkundige analyses die Ou-Testamentiese bronnekritiek gebruik ten einde 'n geskiedenis van Israel te rekonstrueer. **W Vatke** weer, het onder die invloed van Hegel die groei van die Ou-Testamentiese literatuur beskryf teen die agtergrond van die geskiedenis van die godsdiens van Israel. Dit was egter die driemanskap Graf, Kuenen en Wellhausen wat die histories-kritiese navorsing van die Pentateug tot sy hoogtepunt

gevoer het met die omskrywing en die datering van die bronne J, E, D en P. Volgens dié bronnehipotese wat veral deur Julius Wellhausen (1844–1918) tot sy hoogtepunt gevoer is, moet J (die Jahwis), in die negende eeu v.C.; E (die Elohis) in die agste eeu v.C.; D (bestaande hoofsaaklik uit die boek Deuteronomium) in die sewende eeu v.C.; en P (die sogenaamde priesterlike geskrif, bestaande uit hoofsaaklik die boek Levitikus en die “Mosaïese” wette) in die eksiliese of na-eksiliese tyd geplaas word. Wellhausen pas ook die evolusiebeginsel op die godsdien van Israel toe: Die godsdien van Israel ontwikkel progressief deur drie periodes en P (die sogenaamde “Mosaïese” wette) staan nie aan die begin van die proses nie, maar vorm eintlik die eindpunt en hoogtepunt daarvan. Alhoewel die bronnehipotese verskillende uitbreidings en variasies beleef het word dit vandag nog in meeste histories-kritiese kringe as basis aanvaar vir die ontstaan van die Pentateug. Om die waarheid te sê het latere Ou-Testamentici soos Gunkel, Von Rad, Alt en Noth hierdie hipotese van Wellhausen c.s. as basiese vertrekpunt geneem. Soos wat Eichhorn die 18de eeu afgerond het, so het Julius Wellhausen die literêr-kritiese navorsing van die 19de eeu tot sy hoogtepunt gevoer.

Een van die reuse van die histories-kritiese navorsing van die **20ste eeu** was **Hermann Gunkel** (1862–1932). Gunkel bou wel voort op die literêr-kritiese arbeid van byvoorbeeld Wellhausen, maar is van mening dat die literêr-kritiese metodes tog tekortkominge het. Gunkel en andere (byvoorbeeld H Gressmann, Albert Eichhorn en E Troeltsch) was aanhangers van die sogenaamde **godsdienshistoriese** skool (religionsgeschichtliche Schule). Gunkel het veral belanggestel in die tradisie wat in die geskrewe dokumente teruggevind kon word. Dit was vir hom noodsaaklik om agter die teks in te kom en te vra waar literêre vorme (*Gattungen*) vandaan kom en waar hulie oorspronklike *Sitz im Leben* was. Om dit te bereik, moes daar teruggegaan word tot die stadium van die mondelinge oorlewering. Die **voorgeskiedenis** van die *Gattungen* was belangrik, maar ook die bestudering van die huidige vorm van die literatuur. Hiermee het Gunkel die vader geword van die *Formgeschichte* en die *Formkritik*. Ook op die gebied van die Ou-Testamentiese poësie en by name die psalms het Gunkel met sy navorsing oor die *Gattungen* baanbrekerswerk verrig. Die beginsels wat deur Gunkel vasgelê is word tot vandag toe nog gebruik en is deur talle ná hom uitgebou en verfyn.

Die **godsdienshistoriese** en **vormhistoriese** benadering lê die grondslag vir die **oorleweringshistoriese** (überlieferungsgeschichtliche) en die **tradisiehistoriese** (traditionsgeschichtliche) benaderings. Hier moet veral die name van **A Alt** (1883–1956), **G von Rad** (1901–1971) en **M Noth** (1902–1960) genoem word. Bogenoemde benaderings stel veral belang in die oorleweringproses van die tradisies

om sodoende te kom tot die vraag wat hulle betekenis in die teks is. **Alt** soek byvoorbeeld agter die tekste in Genesis na die verskillende vorme van tradisies en probeer die historiese ontwikkeling van die godsvoorstelling van die aartsvaders rekonstrueer. **Von Rad** is geïnteresseerd in die vraag hoe die kleinere eenhede en losstaande tradisies met mekaar verbind is ten einde 'n groter geheel soos byvoorbeeld die Heksateug (d.i. soos Von Rad die eerste ses boeke van die Ou Testament noem) te vorm, terwyl **Noth** meer geïnteresseerd is in die rekonstruksie van die pre-literêre oorleweringe. Von Rad se benadering is daarop ingestel om die teologie van die oorleweringe vas te stel terwyl Noth die oorleweringe wil gebruik as boustene vir die beskrywing van die geskiedenis van Israel. Sowel Noth as Von Rad het aanvaar dat die tradisiehietoriese benadering en die resultate van die literêr-kritiese analise (die bronnehipotese van Wellhausen c.s.) met mekaar gekombineer kan word. Hierteen het daar in die jongste verlede uit histories-kritiese kringe self skerp kritiek gekom. Nie net word die Wellhauseneaanse datering van die bronne bevraagteken nie (bv. deur H H Schmid), maar die bestaan van die bronne as sodanig word bevraagteken (bv. deur Rendtorff).

'n Verdere belangrike faset van die histories-kritiese metode is redaksiegeskiedenis en -kritiek. Die fasette het veral te doen met die **skriftelike** oorlewering van die teks. Die proses vanaf die eerste opskrifstelling dwarsdeur die verskillende redaksionele stadia en toevoeginge heen tot by die finale literêre produk word nagevors. Hoewel redaksiekritiek en -geskiedenis 'n nuwe faset na vore bring is dit nie 'n nuwe metode nie, maar heeltemal in pas met ander histories-kritiese fasette in die sin dat dit uitgaan van die veronderstelling dat om die teks te verstaan daar na sy ontstaan en ontwikkeling gevra moet word.

'n Mens sou die belangrikste aspekte van die histories-kritiese metode dus met die volgende terme kon beskryf: Literêre kritiek; vorm- en Gattungskritiek en vorm- en Gattungsgeskiedenis; oorlewering- en tradisiekritiek en oorlewering- en tradisiegeskiedenis; redaksiegeskiedenis en -kritiek. Die histories-kritiese metode word vandag nog wêreldwyd beoefen, maar dit is tog so dat die meeste aanhangers van die metode in Duitssprekende lande en by name in Lutherse kringe aangetref word. Die metode is natuurlik uitgebou en word op 'n verskeidenheid van maniere toegepas sodat dit meer korrek is om te praat van histories-kritiese metodes as van die histories-kritiese metode. Somtyds word verskillende fasette van die metode binne een eksegetiese model aangetref,⁶ maar dit gebeur tog ook dat net een aspek gekonsentreerd deur 'n navorser op 'n Ou-Testamentiese boek of teks toegepas word. Daar bestaan soms ook terminologiese verwarring of oorvleueling omdat die verskillende histories-kritiese skole nie altyd presies dieselfde bedoel nie, al word die-

selfde term gebruik.

Die bydrae van die histories-kritiese metode tot die interpretasie van die Bybel durf nooit onderskat word nie. Dit het veral die afgelope twee eeue 'n geweldige bydrae gelewer tot die Bybelwetenskap. 'n Mens kan jou om die waarheid te sê die Bybelwetenskappe nie indink sonder die resultate van die historiese kritiek nie.

Tog het daar met verloop van tyd **kritiek teen** en by sommige selfs 'n **onbehae in** die histories-kritiese metode ontwikkel. Die kritiek het ook nie net uit sogenaamde fundamentalistiese kringe gekom nie. Die kritiek kom ook uit histories-kritiese kringe self.⁷ Van die belangrikste kritiek is die volgende:

Die histories-kritiese metode word beïnvloed deur die 19de-eeuse **positivistiese** natuurwetenskap en is **kousaal** en evolusionisties gerig. Vir die Bybelwetenskappe het dit beteken dat dit 'n wetenskap van vasstaande, kontroleerbare feite geword het. Die Bybel moes verklaar word in terme van kousaliteit. Kritiek teen die histories-kritiese metode is juis dat dit die Bybel op positivistiese wyse na analogie van die natuurwetenskaplike metodes ondersoek.

Hoewel die histories-kritiese benadering voorgee om **objektief** te wees, het dit geblyk dat dit tog ook maar deur sekere **voorveronderstellinge** gelei word.

In terme van sy vertrekpunt lê die histories-kritiese metode baie klem op die bedoeling en persoonlikheid van die oorspronklike outeur, die vasstelling van die oorspronklike teks, die oorspronklike situasie en die groei van die teks. Volgens dié beskouing⁸ is 'n teks iets wat 'n ontstaansgeskiedenis gehad het en wat nagevors moet word in sy pre-literêre fase en word die betekenis in die bedoeling van die outeur gesoek. Kritiek hierteen is dat dit in die meeste gevalle feitlik onmoontlik is om die historiese situasie en groeiproses van 'n teks noukeurig te rekonstrueer. Die **spekulatiewe** aard van die histories-kritiese metode word dus gekritiseer. Vorster⁹ sê in hierdie verband dat daar geen direkte roete via die teks "to the mind of the author" is nie en dat historiese interpretasie berus op historiese rekonstruksie. John Barton¹⁰ merk op: "The author, after all, may be dead, but his work is still with us; why should we not read it as it stands, and leave the dead to bury the dead."

Hierby aansluitend word dit die histories-kritiese metode ten laste gelê dat hulle soveel aandag aan die **groei** van die teks gee dat die teks self nie genoeg aandag gekry het nie. Soveel gewig word aan die sogenaamde *ipsissima verba* verleen dat latere byvoeginge soms as van sekondêre belang beskou word.

'n Volgende beswaar wat teen die histories-kritiese metode ingebring word, is dat dit **atomisties** van aard is. Die basiese manier waarop

die histories-kritiese metode die teks ondersoek is om dit uitmekaar te haal. Dié atomistiese teksopvatting word beheers deur die gedagte dat tekste eintlik maar deelt tekste is wat saamgestel is uit kleiner tekste, wat op hulle beurt weer sy eie wordingsgeskiedenis vertoon.¹¹ Die histories-kritiese metode word daarvoor verkwalik dat dit soms bladsye en bladsye oor 'n enkele vers skryf sonder om die samehang en betekenis van die geheel te verklaar.¹²

Die histories-kritiese metode word daarvan beskuldig dat dit so eensydig op die **verlede** gerig is dat daar 'n gerigtheid op die **hede** ontbreek.¹³ Die waarde van die histories-kritiese vir die prediking word dus deur sommige kritici bevraagteken.¹⁴

Hierdie besware en kritiek teen die historiese kritiek moet beoordeel word in die lig van belangrike ontwikkelinge wat plaasgevind het op die terrein van die **wetenskaplike denke van die 20ste eeu**: Reeds teen die einde van die 19de eeu vat die gedagte pos dat die geestes- of menswetenskappe losgemaak moet word van die natuurwetenskappe. Die kousaliteitsbeginsel, so is geredeneer, kan natuurwetenskaplike verskynsels verklaar, maar is onvoldoende om geestelike strukture te begryp. Verder is daar toegegee dat selfs die natuurwetenskappe nie ontwyfelbare konklusies uit hulle empiriese observasies kan maak nie omdat natuurwetenskappe ook maar met vooropgesette modelle of voorveronderstellings werk.

Ook in die **algemene literatuurwetenskap** het daar vernuwings plaasgevind. Bewegings soos die Russiese formalisme, die Praagse strukturalisme, die stilistiese bewegings in Duitsland en Nederland, die Amerikaanse "New Criticism" en die Franse strukturalisme¹⁵ het almal probeer om die tradisionele positivistiese literatuurbeskouing met 'n ander beskouing te vervang. Dié bewegings staan as die **outonomiebewegings** bekend. Die gemeenskaplikheid van die rigtings bestaan daarin dat hulle pleit vir die outonomie van die literêre werk. Die teks self, en nie sy geskiedenis nie, staan sentraal. In plaas van te konsentreer op die outeur, die ontstaanstyd en die Sitz im Leben, staan die bedoeling van die teks op die voorgrond. Daar vind dus 'n beweging vanaf 'n historiese na 'n meer teksimmanente benadering plaas.

Hierdie verandering op die gebied van die taalkunde en literatuurwetenskappe het ook na die interpretasie van die Bybel oorgespoel. As reaksie op die histories-kritiese metode word strukturele benaderings nou op die interpretasie van die Bybel toegepas.¹⁶ Dit was veral die beginsels soos uitgespel deur F de Saussure wat groot invloed uitgeoefen het. Hy het onder andere betoog dat taal uit 'n samehangende **sisteem** bestaan en dat **sinkronie**¹⁷ voorkeur verdien bo diakronie. Hierdie beginsels vind neerslag in 'n hele verskeidenheid van

strukturalisties/strukturele eksegetiese modelle.¹⁸

Hierdie beginsels word ook vanaf die sewentigerjare by die eksegeese van die Ou Testament en die Nuwe Testament in Suid-Afrika toegepas en word omskryf met terme soos **redevoerings-** en **struktuuranalise**. Dié benadering gee veral aandag aan die **samehang** van die teks. Met behulp van stilistiese, sintaktiese en semantiese kriteria word die struktuur van 'n teks beskryf om sodoende 'n kontroleerbare raamwerk te skep vir die eksegetiese proses. Die klem val dus op die analise van die teks soos dit daar staan. In teenstelling met die histories-kritiese metode met sy klem op die bedoeling van die outeur, val die klem nou op die **bedoeling van die teks**.

Die struktuuranalitiese metodes is ook natuurlik nie die alfa en die omega nie. Om dit te beweer sou aan stiksienigheid en akademiese snobisme grens. Net so gevaarlik sou dit wees om te beweer dat struktuuranalise heeltemal objektief is. Soos die histories-kritiese en enige ander metode werk die strukturele metodes ook maar met voorveronderstellinge. 'n Gevaar waarteen die struktuuranalise moet waak is die **struktuuralisme**. Dit kan 'n *sola structura* word, met ander woorde dit kan verval in struktuur ter wille van struktuur — dikwels strukture wat nie in die teks is nie, maar in die kop van die eksegeet. Insgelyks moet die struktuuranalise waak teen 'n **a-historisme** waarin die historiese binding van die teks genegeer of onderwaardeer word. Die struktuuranalise behoort ook nie gebruik te word om op fundamentalistiese wyse histories-kritiese probleme te sistap nie.

Al sou dit dan ook waar wees dat die struktuuranalise — soos die historiese kritiek — nie aan die positivisme kan ontkom nie;¹⁹ al sou dit waar wees dat die histories-kritiese metode en die struktuuranalise dus uit dieselfde "stal" kom,²⁰ **dan bly die winspunt van die struktuuranalise nog steeds dat dit die groot leemte van die histories-kritiese metodes ondervang het, naamlik om die teks soos wat dit nou voor ons lê in die sentrum te plaas**. Om dié winspunt van die literatuurwetenskap vir die eksegeese te ontken, sou beteken om die horlosie weer terug te draai. Ja, as dit waar is dat die histories-kritiese metodes en die strukturele metodes uit dieselfde stal kom, behoort dit tog seker teoreties moontlik te wees om die twee stalperde saam in te span ten einde die teks beter te verstaan. Polzin²¹ merk dus tereg op: "... diachronic and synchronic study of the Bible, historical-critical and literary-critical [hy bedoel daarmee strukturele metodes, WSP] approaches, possess a complementary relationship to each other". Per slot van sake gaan dit nie om 'n metode as einddoel nie, maar om metodes as middel tot 'n doel, naamlik om die teks beter te verstaan.²² Dit sou dwaas wees om die resultate en winspunte van die historiese kritiek te ontken.

Die teksimmanente analise van 'n teks behoort voorop te staan omdat die teks immers ons eerste en belangrikste invalspoor is. Maar daarnaas moet daar onthou word dat die teks van die Bybel nie persklaar uit die hemel geval het nie en dat elke teks binne 'n konkrete historiese situasie ontstaan het. In hierdie opsig kan die histories-kritiese metode soos reeds aangedui komplementêr gebruik word ten einde die diakroniese fasette toe te lig en sodoende 'n vollediger eksegetiese model daar te stel. Polzin²³ gee weer eens 'n raak samevatting: "The priority of synchrony over diachrony ... is not in rank but only in operation ... Thus we are still allowed to call both approaches truly complementary ... To know one's object intimately (the literary work), we ought to make it the starting point of our efforts. But even if we begin with a literary, synchronic analysis, this does not mean that historical, genetic scholarship is of lower rank. It is a co-equal partner in research."

As die kommunikasieproses van tekste uit basies drie elemente (outeur/teks/leser) bestaan, dan moet dit verwelkom word dat daar in die jongste tyd al hoe meer klem gelê word op die derde element, naamlik die resepsie van die teks en die kreatiewe rol van die leser. In hierdie opsig beweeg ons dus eintlik in 'n post-strukturalistiese era in.²⁴ Dit is nog te vroeg om die werklike effek van dié benaderings op die interpretasie van Bybeltekste te beoordeel. Die tyd sal dit nog moet leer. Ook wat die benadering betref sal daar egter gewaak moet word teen 'n volslae relativisme in die sin dat die resepsieteorieë gebruik word as 'n motiveer vir elkeen om maar die teks te lees soos wat hy wil.

Elke eksegeet en elke lesers van die Bybel behoort deurentyd krities bewus te bly van sy eie voorveronderstellinge én van die onvolmaaktheid van sy eie en ander eksegetiese modelle.

NOTAS

1. Vgl. J Barton, *Reading the Old Testament. Method in Biblical study*, London 1984, 200–201.
2. F E Deist, *Mosaïek van Moses. Pentateugnavorsing sedert die Reformasie*, Kaapstad 1979, 16.
3. E Krentz, *The historical-critical method*, Philadelphia 1975, 55 merk op: "Historical method is the child of the Enlightenment." H-J Kraus, *Geschichte der historisch-kritischen Erforschung des Alten Testaments*, Neukirchen-Vluyn ³1982, 81 stel dit soos volg: "Est ist auf jeden Fall falsch, die historische Kritik ausschliesslich als ein Produkt des Zeitalters der Aufklärung zu bezeichnen. Reformation und Humanismus lösen die Kritik bereits aus. Doch daran besteht kein Zweifel: Die historisch-kritische Wissenschaft entsteht im Zeitalter der Aufklärung."
4. Kraus, *a.w.*, 78.
5. Vgl. G Hornig, *Die Anfänge der historisch-kritischen Theologie*, Göttingen 1961, 11 wat soos volg opmerk: "Semler ist in Überwindung der mystischen und erbauli-

- chen, aber auch der dogmatisch-gebundenen Schriftauslegung zum Begründer der historisch-kritischen Theologie des Protestantismus geworden."
6. Vgl. bv. H Barth, O H Steck, *Exegese des Alten Testaments. Leitfaden der Methodik*, Neukirchen-Vluyn 1977.
 7. Vgl. die bydraes van P Stuhlmacher, *Historical criticism and theological interpretation of Scripture* (trans. by R A Harrisville), Philadelphia 1977; F Hahn, "Probleme historischer Kritik", *ZNW* 63 (1972), 1—17. Vgl. ook L E Keck, "Will the historical critical method survive? Some observations", in: R A Spencer (ed), *Orientation by disorientation. Studies in literary criticism and Biblical literary criticism*. (Presented in honor of W A Beardslee), Pittsburgh 1980, 115 wat beweer: "... the historical critical method is on the defensive today, pressured this time not from the theological right wing only but also from the 'left', so to speak".
 8. W S Vorster, "Op weg na 'n post-kritiese Nuwe-Testamentiese Wetenskap", *HTS* 43/3, (1987), 382.
 9. W S Vorster, "The historical paradigm — Its possibilities and limitations", *Neotestamentica* 18 (1984), 109.
 10. J Barton, "Reading the Bible as literature: Two questions for Biblical critics", *Journal of Literature and Theology* 1/2 (1987), 138.
 11. Vorster, *HTS* 43/3 (1987), 380.
 12. H J B Combrink, "Die pendulum swaai terug — enkele opmerkinge oor metodes van Skrifinterpretasie", *Skrif en Kerk* 4/2 (1983), 3—4.
 13. C J den Heyer, "Struktuur-analyse", *Gereformeerde Theologiese Tijdschrift* 69 (1979), 93.
 14. Vgl. bv. A L Nations, "Historical criticism and the current methodological crisis", *Scottish Journal of Theology* 36 (1983), 61 ev.
 15. Vir 'n volledige bespreking van die bewegings, vgl. H Ohlhoff "Hoofbenaderings in die literatuurstudie", in: T T Cloete, E Botha en C Malan (Reds), *Gids by die literatuurstudie*, Pretoria 1985, 31—64.
 16. Vgl. bv. W Richter, *Exegese als Literaturwissenschaft. Entwurf einer alttestamentlichen Literaturtheorie und Methodologie*, Göttingen 1971.
 17. Vgl. bv. J A Loader, "Gedagtes oor gekontroleerde eksegeses", *HTS* 34 (1978), 6 wat in die verband soos volg formuleer: "Dit beteken dat historiese aspekte *nooit* (my kursivering, WSP) die uitgangspunt van eksegeses mag wees nie. Sulke aspekte is baie belangrik, maar mag alleen volg nadat ons die teks soos hy daar staan (sinchronies) ondersoek en geanaliseer het."
 18. Vgl. W S Vorster, "De struktuuranalise", in: A F J Klijn (red), *Inleiding tot de studie van het Nieuwe Testament*, Kampen 1982, 127—152 vir meer besonderhede asook 'n volledige literatuurlys.
 19. Vgl. F E Deist, "'Gekontroleerde' eksegeses en/of 'kreatiewe' uitleg", *HTS* 44/1 (1988), 42—43 wat dié standpunt huldig.
 20. Deist, *ibid.*
 21. R M Polzin, "Literary and historical criticism of the Bible: A crisis in scholarship", in: R A Spencer (ed), *Orientation by disorientation. Studies in literary criticism and Biblical criticism*. (Presented in honour of W A Beardslee), Pittsburgh 1980, 100.
 22. Keck, *a.w.*, 123 merk op: "Methods are, after all, refined tools, modes of inquiry developed in order to learn something in a disciplined way."
 23. Polzin, *a.w.*, 104—105.
 24. Vgl. J Barton, "Classifying Biblical criticism", *JSOT* 29 (1984), 30.

LITERATUURLYS

- H Barth, O H Steck, *Exegese des Alten Testaments. Leitfaden der Methodik*, Neukirchen-Vluyn ¹⁹⁷⁷.
- J Barton, "Classifying Biblical criticism", *JSOT* 29 (1984), 19–35.
- J Barton, *Reading the Old Testament, Method in Biblical study*, London 1984.
- J Barton, "Reading the Bible as literature: Two questions for Biblical critics", *Journal of Literature and Theology* 1/2 (1987), 135–153.
- H L Bosman, "Die ontstaan en verstaan van die Ou Testament", in: F E Deist en W S Vorster (red), *Woorde wat ver kom*, Kaapstad 1986.
- J W Brown, *The rise of Biblical criticism in America, 1800–1870*, Middletown, Connecticut 1969.
- T K Cheyne, *Founders of Old Testament criticism*, London 1893.
- B S Childs, *Introduction to the Old Testament as Scripture*, London 1979.
- R E Clements, *A century of Old Testament study*, Guildford, Surrey ¹⁹⁸³.
- H J B Combrink, "Die pendulum swaai terug — enkele opmerkings oor metodes van Skrifinterpretasie", *Skrif en Kerk* 4/2 (1983), 3–15.
- F E Deist, *Mosaiek van Moses. Pentateug-navorsing sedert die Reformasie*, Kaapstad 1976.
- F E Deist en J H le Roux, *Rewolusie en reInterpretasie*, Kaapstad 1987.
- F E Deist, "'Gekontroleerde' eksegesi en/of 'kreatiewe' uitleg" *HTS* 44/1 (1988), 39–54.
- M de Jonge, "De historisch-kritische Methode", in: A F J Klijn (red), *Inleiding tot de studie van het Nieuwe Testament*, Kampen 1982, 71–85.
- C J den Heyer, "Struktuur-analyse", *Gereformeerd Theologisch Tijdschrift* 79 (1979), 86–110.
- A H J Gunneweg, *Understanding the Old Testament*, London 1978.
- F Hahn, "Probleme historischer Kritik", *ZNW* 63 (1972), 1–17.
- C Houtman, *Inleiding in de Pentateuch*, Kampen 1980.
- G Hornig, *Die Anfänge der historisch-kritischen Theologie. Johann Semlers Schriftverständnis und seine Stellung zu Luther*, Göttingen 1961.
- L E Keck, "Will the historical-critical method survive? Some observations", in: R A Spencer (ed), *Orientation by disorientation. Studies in literary criticism and Biblical literary criticism* (Presented in honor of W A Beardslee), Pittsburg 1980, 115–128.
- D A Knight, *Rediscovering the traditions of Israel*, Missoula, Montana 1975.
- H-J Kraus, *Geschichte der historisch-kritischen Erforschung des Alten Testaments*, Neukirchen-Vluyn ¹⁹⁸².
- E Krentz, *The historical-critical method*, Philadelphia 1975.
- J A Loader, "Gedagtes oor gekontroleerde eksegesi", *HTS* 34 (1978), 1–40.
- P D Miller, "Wellhausen and the history of Israel's religion", *Semeia* 25 (1982), 61–73.
- A L Nations, "Historical criticism and the current methodological crisis", *Scottish Journal of Theology* 36 (1983), 59–71.
- H Ohlhoff, "Hoofbenaderings in die literatuurstudie", in: T T Cloete, E Botha en C Malan (red), *Gids by die literatuurstudie*, Pretoria 1985, 31–64.
- R M Polzin, "Literary and historical criticism of the Bible: A crisis in scholarship", in: R A Spencer (ed), *Orientation by disorientation. Studies in literary criticism and Biblical literary criticism*. (Presented in honor of W A Beardslee), Pittsburgh 1980, 99–114.
- H G Reventlow, *Bibelautorität und Geist der Moderne. Die Bedeutung des Bibelverständnisses für die geistesgeschichtliche und politische Entwicklung in England von der Reformation bis zur Aufklärung*, Göttingen 1980.
- W Richter, *Exegese als Literaturwissenschaft. Entwurf einer alttestamentliche Literaturtheorie und Methodologie*, Göttingen 1971.

- J W Rogerson, *Old Testament criticism in the nineteenth century. England and Germany*, Philadelphia 1985.
- J W Rogerson, B J Diebner, "Bibelwissenschaft 1/2: Geschichte und Methoden", *Theologische Realenzyklopädie* VI, Berlin 1980, 346—374.
- E Sellin and G Fohrer, *Introduction to the Old Testament* (transl by D E Green), New York 1968.
- P Stuhlmacher, *Historical criticism and theological interpretation of scripture* (transl by R A Harrisville), Philadelphia 1977.
- W S Vorster, "De strukturaanalyse", in: A F J Klijn (red), *Inleiding tot de studie van het Nieuwe Testament*, Kampen 1982, 127—152.
- W S Vorster, "The historical paradigm — Its possibilities and limitations", *Neotestamentica* 18 (1984), 104—123.
- W S Vorster, "Op weg na 'n post-kritiese Nuwe-Testamentiese Wetenskap", *HTS* 43/3 (1987), 374—394.